

IMAGINEA ETNICILOR GERMANI LA ROMÂNII DIN TRANSILVANIA DUPĂ 1918

Județul Sibiu
Interviuri

COSMIN BUDEANĂ
(editor)

*Interviuri realizate de: Gela Benchea, Denisa Bodeanu, Cosmin Budeancă,
Anamaria Mara, Valentin Orga, Delia Sântămărian*

CUPRINS

ARGUMENT	7
NOTA EDITORULUI	9
AȚEL	15
NICOLAE BLEJAN	17
CRISTIAN	23
NICOLAE IERONIM GRITU.....	25
MIHAI PIPERNEA	48
MONICA ȚEPOSU.....	57
SIBIU	63
ILIE BERGHEZAN.....	65
MARIA VOINA	77
SLIMNIC	91
MARIA BREZOIU	93
SUSANA COPȘAN	107
SUSANA POMERAN.....	114
SIMION ȘI CORNELIA STĂNILĂ.....	123
ILEANA VINTILĂ	135
ION VINTILĂ.....	143

ȘELIMBĂR	155
GEORGETA DOBROTĂ	157
ANA GANEA.....	167
MARIOARA ȘI IOAN MORAR.....	173
MARIA ROȘCA.....	186
ELENA SĂLĂGEAN.....	196
ANA VECERZAN.....	203
MĂRIOARA VECERZAN	213
ȘURA MARE	223
MARIA MARIN	225
VASILE MARIN.....	231
IOAN MIHU.....	239
MARIA MIHU ȘI MARIA RESTANȚIA.....	248
MIHAIL MUNTEANU	257
VASILE RESTANȚIA (SENIOR) ȘI VASILE RESTANȚIA (JUNIOR).....	266
ȘURA MICĂ	279
ANA CIOLAN.....	281
ANA POPA.....	288
ANA ȘONEANU ȘI MARIA LUDUȘAN.....	295
FIRUȚA TOPÂRCEAN ȘI MARIA LUDUȘAN	310

NICOLAE BLEJAN

S-a născut în 1922, în Ațel, județul Sibiu. Ortodox, studii șapte clase, agricultor, pensionar. Interviuul a fost realizat la 27 iulie 2001 de Cosmin Budeancă și Valentin Orga în Ațel și se află în A.I.I.O., având cotele 432, 433. Transcrierea și editarea interviului - Cosmin Budeancă.

[Cosmin Budeancă]: Aveau mult pământ sașii din Ațel?

Sașii or avut pământu' aici. În capu' satului o' fost românii, și-acolo o' fost mai săraci, le zăcea colibași. Moșu' s-o tras de-acolo și o fost hăl mai sărac, cu 10 iugăre de pământ. Da' aicea, în Ațel, când o vin't, o fost hăl mai bogat, c-aicea românii or vin't toți servitori la sas. Ce să facă? Fabrici nu era' atunci. Merea servitor la sas, și-apăi îi da un rând de haine și vreo 10 feldere de porumb la un an. Din Geacăș, și din Șmig, și din Alma¹ vinea' oameni. Și servitoru' o stat mai mulți ani. Și o zâs sasu' cătră el: *Îți dau loc de curte! Și-apă' i-o dat loc de curte aicea. Apăi când o' apucat românii o țâr' mai bine, și-o' făcut căs. Estea care le vedeți îs toate noi... (arată către un rând de case - n.n.) Vizavi, la numărul opt și una de la numărul tri, apăi puteți să le vedeți că ălea-s de pământ, făcute atuncea când o' vin't rumâni. Așa o' dat, apăi, sașii din pământu' lor la fiecare.*

[C.B.]: Ce meserii aveau sașii mai demult?

Apăi aveau tot felu'. Aicea este o casă pe care scrie numele proprietarului „Victor Zăngulea”. I-o făcut „W”, că zădaru' o fost sas. Zădarii era' tot sași. Știi? Și, mă rog, poate ați văzut în sat pe case viță de vie... No, ăla era viticultor. La un alt cetățean, aicea, era minghina (sic!) de fierar, da' nu mai este c-or strâcat-o. Multe de-ștea s-o' strâcat acuma, c-o' cumpărat căsăle și pe ălea vechi le-o' dat jos. O fost o casă pe la numărul 181 și o cumpărat-o un om acuma, și-am zâs: *Domnule, aici trăbă să hie un număr, anu' când s-o făcut, că-i printre cele mai vechi case.* Să nu-l deie jos, cu tencuiala... Știi? Zăce: *Da, l-am găs't.* O fost o mie cinsute și nu știu cât... da' cu litere latine, domnule. Și le-o' dat jos careva.

Mă duc într-o zî la deal și săpa' unii să bage conducta acolo: *Domne, aicea-i canalizare! Pă' pârău' ăla de-acolo vine pe-aicea, și îi băgat de mai demult, de prin '50...* Dă-i mai departe... Și când o' dat, s-o' băgat în tubu' ăla vechi... Mă rog, bătrâni n-o' mai circulat chiar așa să spuie, apăi ăștia tineri nu știu. Și o' fost schițe lăsate la Primărie cu toată instalația, cu tot.

¹ Sate în componența comunei Ațel, județul Sibiu.

Respect [C.B.]: *Se căsătoreau sașii cu românce mai demult, înainte de război?*

Nu prea. Da' să vă spun ceva: mama mea țăse în casă, și-apăi veneau femei și sta' de povești, și-apăi am avut o ușă, cum era mai demult, și io mă băgam în beci și-ascultam ce vorbesc ele. Și-apăi zăce': *Ui', tu, la aia și la aia! D-apăi ce-o' făcut? Le-o' dat sași gândaci de-le ce sclipie. Știi? Le-o' făcut un fel de ceai și le-o' dat să nu mai rămână gravide. Ca să nu să-nmulțească românii, domnule. Țsta o fost scopu'. Și-apăi româncele n-o' rămas multe gravide. Și-apăi era o femeie aicea care s-o căsătorit și n-o rămas gravidă. Ș-am zâs cătră altele: Pe aia puteți s-o-ntrebați, că îi femeie tină, frumoasă, sănătoasă... și n-o rămas gravidă. Aia ar putea spune ce i-o dat sasu' de n-o rămas. (râde - n.n.) D-apăi o' mai rămas gravide și de-ale lor, săsoaice, da' de la slugi...*

[C.B.]: *Ce părerea aveau sașii despre venirea lui Hitler la putere în Germania?*

No, ca să vă spun. Cu asta este o problemă. În '47-'48-'49 și '50 io am fost președinte la Sfat... și dup-aia am fost la Cooperativă 12 ani tot președinte. Și m-am apucat și-am spus în Cămin, odată, domnule: *Di ce-o luat Statu' nost' pământu' la sas?* Că o luat la ghiaburi (sic!) pământu', și-o' luat căsăle, și-o' lăsat numa' una. Da' ăștia o' avut numa' o casă, domnule, și-aia o' luat-o. O vacă o' avut, și-aia o' luat-o. Di ce? Și-apăi le-am spus cum o fost, că înainte de război io am fost om de servici la Primărie... și toți sașii de la noi din comună s-o-nscris la SS. O venit un sas din Mănărade², Schmidt Ion (sic!)³, din Germania, trimes să recruteze nemți, să să 'scrie la Germania, să spună că îi duce pe sași în Germania... și, în schimb, îi duce pe românii și pe țaganii de-aici din Ardeal în Transnistria. Asta o fost prin '38-'37. Și-n '39, când s-o' făcut rechizițiile de cai și de căruțe, io eram om de servici la Primărie, și-o' vin't să iaie caii și căruțele să le ducă la Stat. Nici un sas n-o vrut să deia nici un căruț și nici un cal. Di ce? O' spus: *Astea nu-s a' noastre, nici a' voastre. Astea-s ale Germaniei!* Și-atunci o zâs cătră mine primaru': *Hai, și te bagi în curte și iei! Păi mă bate sasu'...* Șefu' de post sta așa cu arma... sasu' era așa cu toporu' (ne arată cum stăteau cei doi - n.n.) Și io m-am dus în grajd, așa, pă lângă părete. Sasu' venea cu toporu' cătră grajd... Io am ieșit și-am zâs: *Domnu' primar, un cal are mânz... Ia numa' unu'!* Sasu' o aruncat săcurea, ia așa, deoparte, domne, când o văz't că io i-am scăpat un cal. Și l-am scos afară, am pus hamu' pă el și l-am dus. Da' alt sas n-o mai dat nici un cal, că o-ncuiat porțile și nu s-o' mai putut aduna.

A doua zi o vin't unu' îmbrăcat neamț, și-o anunțat cu toba, c-așa s-anunța la noi, și-o' vin't toți, toată lumea, acol' la Cămin, în fața Sfatului. Țla pe nemțește-o vorbit acolo și dădea cu mâna într-un registru. Și-o vrut să citească care îs 'scriși la SS. Și-apăi o fi spus cineva: *Domne, la noi îs toți!* O adunat registru', și, domne, s-o dus acasă toată lumea și-o' vin't cu cai și cu căruțe, c-o' spus: *Domnule, estea nu mai îs a' Germaniei, estea noi le-am vândut la Rumânia... Și Rumânia dă la Germania benzină și motorină și ulei să merem și să putem bate pe ruși.*

² Mănărade, sat în componența municipiului Blaj, județul Alba.

³ Andreas Schmidt (1912-1948), născut în Mănărade, șef al Grupului Etnic German din România, cunoscut îndeosebi pentru ideile și acțiunile sale pro-naziste.

Mie mi-o mai povestit unu' despre chesti-asta. Io am avut un caser (sic!) la Cooperativă, și ăla tot avea lipsă, și-am luat ca și caser un învățător, Rinder Mihai, care o fost șefu' Grupului Etnic German. Și o' zâs oamenii: *Di ce-l angajezi pe ăla, mă!?* Zâc: *Las' să intre ăsta-n pușcărie...* Da' el m-o rugat să-i dau, cumva, un servici, ca să intre-n pensie, c-o fost învățător. No, și când o vin't la Cooperativă l-am mai tras de limbă, l-am întrebat: *La noi în sat chiar toți sașii o' fost?* Și el mi-o spus: *Da. Și copilu' din fașă o fost scris la SS (sic!)!* Că-n alte sate, în Dupuș⁴, n-o fost toată lumea, toți sașii, domne, da' aicea așa o' luat legătură cu sasu-ăla din Mânărade și s-o' scris toți. Păi dacă era o familie de trâncălăi aicea, c-o' avut un iugăr de pământ și-o casă numa' de pământ, și și-ăla o fost scris la SS? Da' l-o' scris ei.

No, și io am spus în Cămin, domnule, că di ce-o luat statu' nost' pământu' la sași, și apăi o' apucat ură sașii pe mine. S-o' dus toți de-aici din sat, da' or ținut supărare, că nu mi-o dat unu' măcar o furcuță sau ceva... nimic, nimic. Și am fost un om care n-am făcut rău la nimeni, domne... Am fost un om credincios.

[C.B.]: *La război sașii au fost plecați mai mulți cu armata germană sau cu armata română?*

Mai toți sașii de la noi din comună s-o-nscris la SS. Da' cam câți or fost de toți nu știu să vă spun... da' o' fo' mai mulți de 50. Prima dată ei o' plecat în armata română, da' o' fost și care o' plecat în armata germană. Mai din fiecare curte o plecat câte unu' și o rămas în armata germană. Și în '43, eu eram la Turda, la 90 Infanterie... Și atunci în toate unitățile o' anunțat: *Toți care-s sași să iasă tri pași înainte!* Și-o' ieșit. Comandantu' meu de grupă o fost sas, Schuster Ioan din Valea Viilor⁵, și el n-o ieșit. Și-am zâs: *Di ce nu ieși?* Io am fost recrut, și iar mă duce la nemți recrut, și io nu mai vreau asta. Și nu s-o dus. Și-o ajuns președinte la CAP. Pe mulți dintre sașii de la noi nu i-o' putut trimete pe front și i-o' trimes ca miliție în Sârbia, în Cehoslovacia, Polonia și până-n Egipt. Și-apăi când o ajuns cu războiu' cu rușii, s-o' retras toți în Germania.

[C.B.]: *În armata română câți apreciați că au fost?*

O' fost și în armata română... mă rog, știu io, așa, cam vreo cinci... care-o' rămas de nu s-o' dus cu nemții. Și după asta, apăi mulți o' mai fost recrutați și la muncă.

[C.B.]: *După ce s-a terminat războiul au fost sași din sat deportați în Rusia?*

Da. (tăcere prelungă - n.n.) Se poate să fi fost... pân' la sută. Și de-aicea încă se poate vedea. Di ce-o' dus sas în Rusia? Că România o trăbuit să deie oameni să repare ce-o' strâcat... Ș-atunci o spus: „Nemții o' făcut războiu', ei s-o' scris la SS...” Da' ei s-o' scris cu gându' că răușesc.

[C.B.]: *Ce ziceau românii când au văzut că îi duc pe sași?*

Păi ce să zăcă? Că de-aia v-am spus, că trăbuia România să repare ce-o strâcat. Românii zăceau că ei și-o' făcut-o sânguri... Și chiar și sașii zăce': *Asta noi ne-am făcut-o!*

⁴ Sat în comuna Ațel, județul Sibiu.

⁵ Localitate în județul Sibiu.

[C.B.]: *Pe când s-a terminat războiul s-a făcut reforma agrară⁶ ...*

Mă rog... S-o luat pământu' de la sas și-o fost dat la împrumietărit, cum v-am spus mai 'nainte... Și o' fost luat și curțile și pământ și tot, că ele o' fost date de sași la nemți încă dinainte de război, și românii o' dat petrol pentru ele.

[Valentin Orga]: *Dumneavoastră erați la Sfat atunci?*

Da. Și cum am fost io la Sfat, am avut o gagică săsoaică. No, și io am stat șasă luni la o școală de partid, și pân-am vin't, ea o țanut legătură c-un altu' cetățean, activist de partid, și s-o și căsătorit cu ăla. Și la ei în casă stătea un colonist din Alma și vroiau să-l mute. No, la 1 septembrie când am venit, ăștia o' spus cătră activistu' de partid: *Mutați-l pe-la de la mine din casă!* S-o dus la alt sas unde vroiau să-l mute, da' sasu' ăla i-o fost dată o vacă la colonist, și ăla o dus-o acasă la el, în Alma. Acuma sasu' n-o mai vrut să-l primească pe colonist, că doar i-o dat vaca... No, și io am vin't mai repede, și dimineața m-am dus acolo: *Ce plan aveți azi, ce lucrăm?* S-o' uitat unu' la altu' și zâce: *Azi avem un plan mare, trebe să-l mutăm pe Plotona Gavrilă la...* Tzin, c-acolo nu-i nime', și asta are numa' două camere. Zâc: *No, merem să-l mutăm!* Da' ea o știut că dacă vin io nu-l mut. Da' dacă or zâs că așa o' făcut planu' și aia-i hotărârea Comitetului... ne-am dus acolo. Oooo, ăla era cu toporu' în ușă la casă. *Bună zâua! Bună zâua, jupâne! Știi di ce-am venit? Știu, da' aia nu se-ntâmplă! Stăm o țâr' să discutăm. Unde-o-nceput războiu', nu la Danzig?* Da. *Ce-a' cotate nemții acolo? Și de ce s-o' scris alții la SS?* Păi că să vezi, că nu știu ce, încoace-ncolo... *Io te-ntreb: unde vrei să stai, în casă sus sau în căsuță jos? Că io îs pus președinte aicea, la cășâle-aste ale Statului, că dumneavoastră le-ați dat la Stat. Așa că acum casa nu mai îi a dumatiale, domnule!* Sasu-o știut. *Vrei să stai în casă jos sau sus? Păi... stau sus. Bun.* Ne-am dus jos, era o cameră, intrarea, era cuptor... Acolo lăsa deșchis, că am stabilit că trebuia să facă-n cuptor. *Când vrei să faci în cuptor: luni, marți și miercuri și el joi, vineri și sâmbătă?* Și-apăi am stabilit. Către secretar am spus: *Scrie acolo!* Am împărțat grajd, pivniță, tot. Și-am zâs cătră ăla: *Mă, tu ai pământ, cincii hectare. Lasă-i grădina la om, să-și puie și el ceapă și crastraveți!* Bun, o fost sasu' bucuros. Și-am spus: *Cine vrea să măture-n curte de la fântână-n jos și de la fântână-n sus? Nu? Că ăștia zâcea': „Să măture el!”* Că la noi să mătură și-n stradă. O zâs băiatu' ăla, colonistu': *Mătur io de la fântână-n sus și pe stradă.* Și-am spus cătră el: *Dacă te supără cumva ăsta, dacă nu te-nțelegi cu el, vii la mine!* Da' ăla, băiatu', o fost deștept. Dimineața: *Hai să bem un rachiu! Îți trăbă ceva? Ghibolii, vacile, 'ți dau să lucri, cutare...*

⁶ Este vorba despre Legea nr. 187 din 23 martie 1945, pentru înfăptuirea reformei agrare. La art. 3 se prevedea că „În scopul înfăptuirii reformei agrare, trec asupra Statului pentru a fi împărțite plugarilor îndreptățiți la împrumietărire și pentru a constitui rezervele prevăzute la art. 2, pct. c și d, următoarele bunuri agricole cu inventarul viu și mort afectat lor: a) Pământurile și proprietățile agrare de orice fel aparținând cetățenilor germani și cetățeni români, persoane fizice sau juridice, de naționalitate (origine etnică) germană, care au colaborat cu Germania hitleristă; f) Bunurile agricole de orice fel ale cetățenilor români care s-au înscris voluntari pentru a lupta împotriva Națiunilor Unite.” Totodată, legea prevedea, la art. 12, că „La împrumietărire vor avea întâietate ostașii care sunt concentrați sau mobilizați și toți cei care au luptat împotriva Germaniei hitleriste.” *Monitorul Oficial* (Partea I), nr. 68 bis din 23 martie 1945, pp. 2205-2208.

Și-o zâs sasu': *Domnule, nici copilul meu nu era mai bun ca ăsta. Așa că nu ne-am dus noi să le luăm căsăle lor... Alea o' fost date de ei.*

[C.B.]: Aici în Ațel a fost întovărășire?

Apăi năcazuri o' mai fost și cu treab-asta. Când o ajuns Maurer⁷ prim ministru o spus cineva: *În Ardeal nu să poate face colectivizarea, că românii nu să scrie și sașii s-ar scrie, da' n-au pământ. Și-o' vin't aicea și-o-ntrebat pe sas: Ai pământ? Nu. Te scrii în Colectiv? Cu ce să mă scriu? Da' lucrî pământ? Da, în parte, de la țâgani, de la rumâni. Cât lucrî? Două iugăre. Scrie-te cu ăla! Așa că la noi întovărășire o fost numa' cu sași. Ei s-o-nscris cu pământu' ce-o' lucrat de la români. O' lucrat vreo tri-patru ani la întovărășire, și-apăi o' trecut cu toții la Colectiv. Și noi am avut un sas, Schuster Ioan l-o chemat, care nu s-o dus în Germania, și pe ormă o ajuns președinte la CAP.*

[C.B.]: După Revoluție au plecat sașii de aici. Când se mai întorc, cum vă înțelegeți cu ei?

Vin la vecinu' ăsta mulți. ăsta-i primește, le-o făcut rost când s-o' dus de acte... Vin aicea, stau câte-o săptămână, apăi îs foarte mulțumiți. Numa' acum' o vin't unu' acasă și când o plecat o dat casa la Primărie și-apăi... un nepot de-a' lor o venit cu femeia și-o zâs la cineva să-l lase să fotografieze un copil călare pe un ghibol unde o fost curtea lor. Și o zâs că „bandiții ăștia de rumâni i-or luat-o”... Sau un sas de-aici s-o certat în zălele ăștea cu un român colonizat de la Cluj, că românu' o discutat cu cineva și sasu' o auzât și o făcut gălăgie că „ne-ați luat pământ și cutare și cutare...” Și de-aia am spus io că noi nu am luat la nimeni nimica... Ei le-o' dat...

[C.B.]: Noi vă mulțumim!

⁷ Ion Gheorghe Maurer (1902-2000), jurist, membru al PCR din 1937. A ocupat diverse funcții de partid și de stat, dintre care amintim: ministrul Afacerilor Externe (16 iulie 1957 - 15 ianuarie 1958); președintele Prezidiului Marii Adunări Naționale (11 ianuarie 1958 - 21 martie 1961); președintele Consiliului de Miniștri (25 martie 1961 - 30 martie 1974). Florica Dobre (coord.), *Membrii CC al PCR, 1945-1989. Dicționar*, București, Editura Enciclopedică, 2004, p. 385.

NICOLAE IERONIM GRITU

S-a născut la 6 decembrie 1955, în Porumbacu de Sus, județul Sibiu. Ortodox, studii Institutul de Marină „Mircea cel Bătrân” Constanța, ofițer maritim, horticultor. Interviuul a fost realizat la 31 octombrie 2004 de Cosmin Budeancă în Cristian, județul Sibiu și se află în A.P.C.B. Transcrierea și editarea interviului - Cosmin Budeancă.

Vă rog să-mi spuneți, pentru început care au fost primele contacte pe care le-ați avut dumneavoastră cu sașii, cu nemții.

Satu' din care provin io, Porumbacu de Sus¹, nu are nici sași nici unguri, deci este un sat strict numai de români și o comunitate restrânsă de țigani. Am făcut Liceul „Gheorghe Lazăr” la Avrig², deci primul contact, să zic așa, a fost în liceu. Am fost coleg cu mai mulți sași din împrejurimile Avrigului. Am avut în clasă vreo șapte-opt sași. Întâmplarea face c-am stat în bancă cu un sas, nu-n toți anii, da' într-o perioadă, și-am fost și foarte bun amic cu el, dar ne venind dintr-un sat de sași n-am înțeles decât mai târziu ce-nseamnă să fii sas în comparație cu românii. Și asta am înțeles-o acuma, recent, în Germania, mergând la el și discutând, și constatând ce părere avea el în perioad-aia. Pentru că noi râdeam, făceam mișto... îi zăceam „sas cu verigă-n nas, de verigă nu mă las” și-așa mai departe. Noi, și chiar și io o făceam, da' în modul cel mai pur, fără să mă gândesc că aș jigni, c-aș stârni sensibilități. Era o joacă-ntre copii, fără să mă gândesc că ei se considerau minoritari, că ei sufereau. Deși toți aveam aceleași opreliști la un moment dat, da' ei le puneau și pe seama că sunt sași. Deci ei erau mai sensibili decât noi, românii. Noi ne gândeam doar că merge prost, înjuram pe unu' și pe altu' de sus din conducere sau așa, sau din juru' nostru', dar ei din contră, ei mergeau mai departe, ei în sensibilitatea lor de minoritate o puneau și pe seama minorității. Da' asta am înțeles-o când am discutat cu Hans. Am și zâs: *Mă, io nici nu mi-am dat seama că, de fapt, voi ați fost sași.*

Vorbeau bine românește?

Vorbeau foarte bine românește, mai ales el, vorbea extraordinar de bine. Deci nici o diferență. Învăța bine, era bun la carte, era isteț, dar niciodată nu mi-am pus problema... Știi, el o stat cu noi în internat. Deci așa o fost primu' meu contract cu sașii, da' nu l-am realizat ca un contact. Mai târziu, de câțiva ani numa', am înțeles că, totuși, au existat anumite chestii atunci, care io nu le-am sesizat atunci, între noi, copiii. Jucam

¹ Sat în comuna Porumbacu de Jos, județul Sibiu.

² Oraș în județul Sibiu.

toată ziua fotbal, nu era nici o chestie... El era mai mic de statură, era nervos, îl mai băteam... (râde - n.n.) Știi? Da' era o chestie ca între copii. Altfel nu l-am considerat niciodată sas, decât mai făceam noi mișto, așa între noi, da' fără o patimă profundă sau o-nțelegere că-i sas. Deci era ceva fără intenție, fără profunzime, fără să fie conștient.

El venea din Cârța³ și, mai târziu, am înțeles că la ei în sat era o diferență între români și sași, și chiar... – cum să zic? – sașii erau coalizați între ei, românii între ei, și exista tot timpul un frecuș între ei, între sași și români, care pe care, cumva.

Asta e cu prima cunoștință de sași, Hans, cu care mai târziu am ținut legătura în Germania și până și-acuma. În fiecare săptămână, aproape, vorbim la telefon. Știi? Deci am rămas prieteni.

Comunitățile lor erau mai închise?

Mă rog, în general, da, comunitățile de sași de-aicea din județul Sibiu sunt comunități foarte închise. Deci sașii n-au comunicat foarte mult între ei... aproape s-au căsătorit în același sat. Rudele lor toate s-au tras aproape din același sat. Foarte rar au ieșit dintr-o comunitate, să se-amestece cu alta. Și-n funcție de numărul de sași care o' existat într-o comunitate a contat foarte mult și influența care au primit-o de la români: dacă au fost puțini au primit o influență foarte mare, lucru care se simte și în limbă. Cei care au fost foarte puțini într-un sat de români vorbesc un cuvânt săsește și două românești. Măi... *nöber vecine*.⁴ (râde - n.n.) Sau mai era „domnu' herr”⁵. Asta o zăceam noi, da' ei fiind în aceeași comunitate și-au creat o limbă a lor, care se deosebea enorm. Dialectul care se vorbește la Cârța nu se vorbește aici, în Cristian. Ei nu se-nțeleg între ei. Țăstia de-aicea să țâneau... și mai mergeau cu cei din Turnișor⁶, din Sibiu, aveau, un pic, aceeași limbă.

Înainte de Revoluție am fost în Germania pentru niște tratamente cu fosta soție... și am stat la o familie de sași. Ea fusese colegă de servicii, iar el fusese cu sindicatu' pe țară și odat-o rămas acolo și n-o mai venit înapoi. În sfârșit, și-am stat la ei. Și după Revoluție eu am stat în Turnișor, și chiar am constatat că, odată, când veniseră din Germania la mine, o vorbit săsește cu o altă săsoaică – Dumnezău s-o odihnească! – de peste drum. Știi? Și-aia o rămas extraordinar de surprinsă, că zăce: *Uite, vorbește limba noastră!* Și-atuncea am înțeles că sașii nu vorbesc toți același dialect. Chiar nu se-nțeleg deloc între ei, și asta nu la distanțe foarte mari. În cadrul aceluiași județ nu se-nțeleg între ei.

Și vorbind cu prietenul ăsta al meu, sas, el mi-o explicat fenomenul: *Au fost comunități închise, n-au comunicat cu ceilalți și și-au creat un limbaj, un dialect al lor, și în timp s-o transformat, și acum diferă foarte mult.* Deci cei din Cârța efectiv nu se-nțeleg cu cei din Turnișor sau din Cristian. Țăstia fiind mai aproape aicea se-nțelegau mai ușor între ei, iar alții nu au același limbaj.

³ Localitate în județul Sibiu.

⁴ Măi... vecine vecine (sic!).

⁵ Domnu' domnul (sic!).

⁶ În prezent cartier al Sibiului.

Sau, de exemplu, în Turnișor comunitatea de sași⁷ o fost atât de puternică și-atât de ruptă de legătura cu românii din Sibiu, că io când mi-am cumpărat casă-n Turnișor, fosta soacră o zâs: *Te muți la țară? Pierzi buletinul de oraș!* (râde - n.n.) Deși făcea parte din oraș, era un cartier al orașului, românii erau atât de ruși de partea aia de oraș că nici n-o cunoșteau, nici nu umblau pe-acolo, că n-aveau legături, n-aveau relații, n-aveau rude, n-aveau nimica, încât aveau senzația că e separat de oraș, că nu face parte din oraș, că nu-i un cartier al orașului. Și așa gândea toată lumea. Sașii au fost o comunitate foarte închisă.

Dumneavoastră când v-ați mutat în Turnișor ați avut vecini nemți?

Da. După Revoluție ne-am mutat în Turnișor. Am cumpărat acolo casă și-am avut vecini sași... Herr Thomas. Un lucru pe care l-am constatat este că, de fapt, sașilor li s-a schimbat numele... Deci ei își păstrau Lederer, că era nume de familie, da' care-l chema Thomas... cu Th, ai noștri au scris Toma. Chiar am avut de-a face cu niște acte de-ale lor, că i-am mai ajutat să-și rezolve anumite probleme cu ceva succesiuni, și am rămas șocat de-a dreptu' când am văzut că toți aveau, de fapt, nume românești, deși, ei între ei, în comunitate, își spuneau numele în germană. Știi? Dar ei toți aveau numele scrise în românește.

Cam în ce perioadă s-a întâmplat românizarea asta a numelor?

N-aș putea să spun exact... Deci Herr avea... acum ar avea în jur de... 76-77 de ani.

Imediat după 1918...

Da. Deci când o-nceput să-i românezeze, adică le-o schimbat numele. Da' n-am știut asta până nu le-am văzut buletinele și actele, până n-am umblat cu actele lor, că ei își spuneau normal: Thomas, și-așa mai departe. Și când mă uit: îi chema Toma, îi chema Maria, deci nume românești. Numele de familie nu... Știi? Țăla era cel care-l aveau ei, german, că nu să putea româniiza, dar în rest i-au româniizat. Bine, ei nu s-au plâns de asta. Asta a fost, așa, o constatare a mea personală. Poate că s-au plâns la vremea respectivă, da' acum nu mai exista nimica... Ei prin conformația lor, fiind foarte corecți și foarte disciplinați, n-au încercat să se răzvrătească. Ei au acceptat soarta așa cum le-o fost impusă.

Au fost în război?

Herr, vecinu' meu din Turnișor, o fost în trupele SS, da' nu c-o vrut el... Vorba lui: *Cine m-o-ntrebat pe mine unde vreau să mă duc? Era război. O' venit, ne-o' luat, ne-o' încadrat.* L-o' luat și cu asta basta. O căzut și prizonier. Niciodată n-o vrut să povestească și nici io n-am vrut să-l întreb niciodată, n-am vrut să deschid un subiect care, sigur, l-ar fi durut. Mai scăpa el, câteodată, ceva... Și cât o fost prizonier atâta l-au chinuit... încât... Cum să zic? Nimic nu i s-ar fi părut că mai poate să fie greu în viață. Știi?

⁷ În Turnișor erau atât sași, cât și landleri.

Respectiv În general se fereau să povestească despre experiențele lor traumatizante?

Da, se fereau. Odată, dintr-o greșeală, am făcut o glumă... am mai fost cu cineva, da' nu mai mi-aduc aminte bine amănuntele, pentru că iară o fost un gest nerăutăcios... da' o fost așa ceva. I-am spus lui Herr: *A, în război ai omorât mulți!* Am aflat mai târziu că s-o dus acasă și-o plâns... Deci o fost un traumatism pentru el tot ce s-o-ntâmplat. N-o zâs nimica atunci și nici eu nu mi-am dat seama. No, o fost așa o glumă, ceva legat de faptul că știam că o fost în SS. Nu mai știu cum o fost, nu mai țân minte, da' o fost o vorbă aruncată, cum ne place nouă să mai râdem sau așa, să mai stârnim râsu'... Da' pentru el o fost un șoc. Tanti Reghina, soția lui, o venit și o zis: *Știi ce s-o-ntâmplat?* Și o fost foarte supărată. Știi? Și io mi-am dat seama că rănile sunt încă foarte vii și subiectu' ăsta chiar l-am evitat. Mai zâcea el, câteodată: *Io nu mai postesc, că am postit pentru-o sută de vieți!* Șansa lui de-o supraviețuit o fost că era foarte bun meseriaș și îl mai foloseau la munci și în domeniul privat. Comandanții de lagăr îl mai duceau acasă, îi mai puneau să lucreze. Știi? Și asta l-o ajutat, practic l-o salvat, că aveau nevoie de el. Se foloseau de el și nu l-au exterminat. Altfel niciodată nu l-am întreat nimic. Dacă el mai făcea o referire la câte o chestie, da' niciodată nu povestea foarte în amănunt lucruri care-or fost într-adevăr neplăcute. Mi-am dat seama că ar fi avut multe de povestit dac-ar fi fost să povestească, dar era peste puterea lui. Nu mai vroia să-și aducă aminte de nimic. El era un om liniștit...

Ce știți despre deportarea lor în Uniunea Sovietică?

Nu știu despre cei de-acea din Cristian, că nu știu foarte bine istoria lor, dar îi cunosc pe cei din Turnișor. Mulți dintre ei, aproape toți din Turnișor, au fost duși în lagăre în Rusia, și s-au întors foarte puțini... Cei care-au plecat în vârstă n-au rezistat și nu s-au mai întors. Au plecat fete de 16 ani, de 18 ani, de 20 de ani⁸... Care au fost tineri au rezistat, au venit înapoi marea lor majoritate, da' care-au fost bătrâni nu s-au mai întors.

Și, cum v-am spus, majoritatea dintre ei au fost deportați în Rusia. Și după 4-6-8-10 ani de trai la limita existenței, știind că poți să mori și mâine și văzând că în juru' tău mor continuu... asta i-o-mpăcat cu viața, să zic așa, încât să mulțumeau cu orice. Erau așa de disciplinați că io, de exemplu, constatam câteodată că, poate, dac-aș fi ridicat tonu' la ei și-aș fi zis să stea drepți, ar fi stat drepți. Înțelegi? Deci i-o marcat pentru tot restu' vieții. Îmi povesteau că li se dădea o singură bucățiță de pâine pe zi pe care-o mâncau imediat, pentru că, dacă n-o mâncau și și-ar fi lăsat-o pentru seară, ori le-o mânca' șobolanii, ori le-o lua altcineva. Deci când le-o dădea', o mâncau și cu asta era gata. Și-aia era mâncare pentru o zi întregă. Și munceau în niște condiții infernale, în mină, în ger, la exploatarea de păduri, la orice.

⁸ Conform Ordinului Ministerul Afacerilor Interne nr. 32.137 din 31 decembrie 1944, au fost vizați pentru deportare bărbații cu vârste între 17 și 45 ani și femeile între 18 și 30 ani cu copii mai mari de un an. Dumitru Șandru, „Deportarea germanilor din România în Uniunea Sovietică”, în Hannelore Baier (ed.), *Deportarea etnicilor germani din România în Uniunea Sovietică 1945*, Sibiu, Forumul Democrat al Germanilor din România, 1994, p. 8; Idem, Dumitru Șandru, *Mișcări de populație în România (1940-1948)*, București, Editura Enciclopedică, 2003, pp. 245-246.

Respect pentru românii din Transilvania

După război lucrau la Colectiv la fel ca și înainte, pe pământul lor?

Io n-aș putea să spun în mod foarte clar, că în satu' nostru n-am avut sași. Din discuțiile pe care le-am avut cu ceilalți, știu că, de exemplu, colegu' meu din liceu care era din Cârța... ei aveau vii și știu că lucrau foarte serios la ele. Modu'-n care ei știau să lucreze era destul de primitiv, că după ce s-au dus în Germania și-au dat seama cât de dotați erau ăia în lucrări față de ei, care lucrau foarte mult. Dar cei care lucrau la CAP lucrau cu aceeași dăruire, să zic așa. Nu țineau cont că e la stat, că e la CAP, sau că lucrează la un om. Vecinu' era zidar și el o lucrat și pe șantiere, da' ei mergeau la lucru să muncească. Acolo-și vedeau de treabă, munceau, pe urmă veneau acasă. Deci nu trăgeau mâța de coadă, să zic așa, pe motiv că nu-i a lor. Prin natura lor erau serioși și obișnuiți să facă treabă bună, de calitate.

Despre plecarea lor în Germania ce puteți să-mi spuneți?

Herr a plecat cu greu în Germania. Acolo are și copiii, și stă chiar cu unu' dintre copii, nu-n aceeași casă, da' foarte aproape. Și trăiesc acolo cu doru' de țară, de ce-au lăsat aicea. Unii, încă, au casele aicea nevândute, că mulți dintre ei nu și-au vândut casele. În primele zile după Revoluție foarte mulți, de frică pentru că nu știau ce-o să fie, că se mai întoarce regimu' sau nu, și-au vândut casele efectiv pe nimic. În zilele alea și-au luat oamenii hainele care le-au avut pe ei, au vândut casa, cu curte, cu mobilă, cu tot ce-o fost în ea, cu mașină-n curte, cu tot, au vândut cu cât o fost, cu 70.000, cu 100.000, cu 50.000, cu cât s-o nimerit, or schimbat banii ăia în mărci la cursu' care era și au fugit „dincolo”. Dup-ăia le-o părut rău la cei care-au vândut, că n-au mai avut unde să se-ntoarcă, și mai veneau pe la alți prieteni și-așa. Ei n-au știut ce-o să fie. Au crezut că poate nu ține prea mult Revoluția și se-ntoarce comunismu'. Ei vroiau neapărat să plece. Sensibilitățile lor, care le-aveau aici față de regim, de viața grea care fusese-n ultimii ani înainte de Revoluție, că toți o duceam foarte greu, și-așa...

Plecau și înainte de Revoluție?

Da. Înainte de Revoluție ei aveau șansa asta să plece, aveau colacu' de salvare „dincolo”, erau acceptați imediat. Îi adevărat că și noi, românii, eram primiți, pentru că era o formă de a „distruge” sistemu' comunist, și-atuncea cine cerea azil politic îl primea' imediat, și te lua în brațe și te pupau ăia. Știi? Ei aveau, însă, rude, pentru că foarte mulți când au venit din Rusia n-au mai venit acasă, în România, și unii au ajuns în Germania, în Cehia, alții în altă parte. Foarte mulți dintre ei, chiar și o mătușă de-a lui Hans, colegul meu, n-o mai venit din Rusia. Era tânără și s-o dus în Germania. Acolo s-o recăsătorit, o făcut avere, o ducea foarte bine.

Deci ei aveau o mână de care să se-agațe acolo, chiar dacă ăia nu-i așteptau chiar cu brațele deschise, da' măcar un sfat, or să-i țină o perioadă... Ei, în general, nu se ajută ca noi, românii. Da' măcar aveau speranța că se duc „dincolo”.

Dar plecau greu?

Unii dintre ei, cred că marea lor majoritate, aveau cereri depuse de 10 ani, de 15 ani. Țsta era stilu'. Le dădea drumu' doar la câțiva, 100.000... sau știu io cât? Nu pot să dau